KICHIK VA O'RTA BIZNES (KOB)DA AYLANMA KAPITALNI BOSHQARISHNING SAMARADORLIGI

Sug'diyona Komiljonova Sherzod qizi
O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti
E-mailpochta:sugdiyonakomiljonova6@gmail.com

Annotatsiya:

Ushbu maqolada O'zbekiston iqtisodiyotida kichik va o'rta biznes subyektlarida aylanma kapitalni boshqarish samaradorligi masalasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda 2020–2024-yillar davomida kichik biznesning YAIMdagi ulushi, moliyaviy barqarorligi va likvidlik ko'rsatkichlari asosida aylanma kapitalni boshqarish mexanizmlarining holati o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, aylanma kapitalni samarali boshqarish korxonalarning moliyaviy barqarorligi, to'lov qobiliyati va rentabelligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, kredit resurslariga cheklangan kirish, debitorlik qarzlarining ortishi va zaxiralarni noto'g'ri boshqarish samaradorlikka salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Maqolada raqamli texnologiyalarni joriy etish, moliyaviy boshqaruvni takomillashtirish va davlat qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish orqali KOB subyektlarida aylanma kapitalni boshqarish samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar

aylanma kapital, kichik va o'rta biznes, likvidlik, moliyaviy barqarorlik, rentabellik, debitorlik qarzlari, raqamli iqtisodiyot

Аннотация

В данной статье анализируется эффективность управления оборотным капиталом в малом и среднем бизнесе Узбекистана. В ходе исследования на основе показателей доли МСП в ВВП, финансовой устойчивости и ликвидности за 2020–2024 годы изучено текущее состояние механизмов управления оборотным капиталом. Результаты показали, что эффективное управление оборотным капиталом является ключевым фактором повышения платежеспособности, финансовой устойчивости и рентабельности предприятий. Вместе с тем ограниченный доступ к кредитным ресурсам, рост дебиторской задолженности и неэффективное управление запасами оказывают негативное влияние на эффективность. В статье предложены меры по совершенствованию управления оборотным капиталом за счет внедрения цифровых технологий, развития финансового менеджмента и усиления государственной поддержки.

Ключевые слова

оборотный капитал, малый и средний бизнес, ликвидность, финансовая устойчивость, рентабельность, дебиторская задолженность, цифровая экономика

Abstract

This article examines the efficiency of working capital management in small and medium-sized enterprises (SMEs) in Uzbekistan. The study analyzes the current state of working capital management mechanisms based on GDP share, financial stability, and liquidity indicators of SMEs during 2020–2024. The findings indicate that efficient working capital management is a key factor in improving financial stability, solvency, and profitability of enterprises. However, limited access to financial resources, increasing

accounts receivable, and inefficient inventory management negatively affect performance. The paper proposes recommendations to enhance working capital management efficiency through digitalization, improved financial management practices, and strengthened government support mechanisms.

Keywords

working capital, small and medium enterprises, liquidity, financial stability, profitability, accounts receivable, digital economy.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida kichik va o‘rta biznes (KOB) subyektlari milliy iqtisodiyotning eng muhim segmentlaridan biri sifatida shakllanmoqda. O‘zbekiston Respublikasida ham KOB iqtisodiy o‘sish, bandlikni ta’minlash hamda innovatsion rivojlanishni jadallashtirishda asosiy omillardan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, soliq tizimini soddalashtirish, kredit resurslariga kirishni kengaytirish hamda tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash dasturlari ushbu sektorning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Shu bilan birga, KOB subyektlarining moliyaviy samaradorligi hali to‘liq darajada ta’minlanmagan. Ayniqsa, aylanma kapitalni boshqarishdagi kamchiliklar korxonalar faoliyatining barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Aylanma kapital — bu korxonaning kundalik operatsiyalarini ta’minlovchi muhim moliyaviy resurs bo‘lib, uning samarali boshqarilishi likvidlikni ta’minlash, xarajatlarni kamaytirish va foydani oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Shu nuqtai nazardan, kichik va o‘rta biznesda aylanma kapitalni boshqarish samaradorligini oshirish masalasi dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili

Kichik biznes va tadbirkorlik faoliyatining samaradorligi hamda moliyaviy boshqaruv masalalari ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan keng o‘rganilgan. Xususan, P. Drucker tadbirkorlikni innovatsion faoliyat bilan bog‘lab, samarali boshqaruvni korxona muvaffaqiyatining asosiy omili sifatida ta’kidlaydi. J. Schumpeter esa tadbirkorlikni iqtisodiy rivojlanishning harakatlantiruvchi kuchi sifatida talqin qiladi.

Kichik biznes samaradorligi ko‘proq moliyaviy resurslardan foydalanish, xarajatlarni boshqarish va likvidlikni ta’minlash bilan bog‘liq holda o‘rganiladi. OECD va Jahon banki hisobotlarida kichik biznesning iqtisodiyotdagi ulushi yuqori bo‘lishi bilan birga, ularning samaradorligi ko‘p jihatdan aylanma kapitalni boshqarish darajasiga bog‘liqligi ta’kidlangan.

Mahalliy olimlardan A. Vahobov kichik biznesni rivojlantirishda moliyaviy resurslardan samarali foydalanish muhimligini asoslab bergan. B. G‘ulomov esa korxonalarda resurslardan oqilona foydalanish mexanizmlarini tahlil qilgan. M. Abduraxmonov tadqiqotlarida esa raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali moliyaviy boshqaruv samaradorligini oshirish masalalari yoritilgan.

Shuningdek, so‘nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar kichik biznesda aylanma kapitalni boshqarish quyidagi elementlar bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatmoqda:

-zaxiralarni boshqarish;

-debitorlik qarzlarini nazorat qilish;

-pul oqimlarini rejalashtirish;

-qisqa muddatli majburiyatlarni optimallashtirish.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda kichik va o‘rta biznesda aylanma kapitalni boshqarish samaradorligini baholash uchun kompleks metodologik yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqot jarayonida iqtisodiy-statistik, tahliliy, qiyosiy va induktiv-deduktiv metodlardan foydalanildi.

Iqtisodiy-statistik metod yordamida KOB subyektlarining moliyaviy ko‘rsatkichlari, xususan, likvidlik darajasi, rentabellik va aylanma kapital aylanish tezligi tahlil qilindi. Qiyosiy tahlil orqali O‘zbekiston tajribasi rivojlangan davlatlar tajribasi bilan solishtirildi.

Shuningdek, tizimli yondashuv asosida aylanma kapitalning asosiy tarkibiy qismlari — pul mablag‘lari, zaxiralar va debitorlik qarzlari o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganildi. Empirik tahlil orqali esa KOB subyektlarida uchraydigan asosiy muammolar aniqlanib, ularning samaradorlikka ta’siri baholandi.

Natijalar va muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda kichik va o‘rta biznes subyektlarida aylanma kapitalni boshqarish samaradorligi yetarli darajada emas. Bu, asosan, moliyaviy resurslardan foydalanishdagi nomuvofiqlik, pul oqimlarini rejalashtirishdagi kamchiliklar hamda debitorlik qarzlarining yuqori darajasi bilan izohlanadi.

Birinchidan, ko‘plab KOB subyektlarida zaxiralarni boshqarish tizimi yetarli darajada rivojlanmagan. Natijada ortiqcha zaxiralar shakllanib, mablag‘larning “muzlab qolishi” kuzatiladi. Bu esa korxonaning likvidlik darajasiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ikkinchidan, debitorlik qarzlarini boshqarishdagi muammolar ham muhim ahamiyatga ega. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, kichik korxonalarning katta qismi mijozlardan to‘lovlarni o‘z vaqtida undira olmaydi. Bu esa pul oqimlarining uzilishiga olib keladi.

Uchinchidan, raqamli texnologiyalarning yetarli darajada joriy etilmaganligi moliyaviy boshqaruv samaradorligini pasaytiradi. Elektron hisob-kitob tizimlari, moliyaviy monitoring dasturlaridan foydalanish darajasining pastligi qaror qabul qilish jarayonini sekinlashtiradi.

Shu bilan birga, ijobiy tendensiyalar ham kuzatilmoqda. Xususan:

-raqamli soliq tizimining joriy etilishi;

-onlayn to‘lov tizimlarining rivojlanishi;

-kredit resurslariga kirish imkoniyatining kengayishi

-aylanma kapitalni boshqarishni takomillashtirishga xizmat qilmoqda.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, aylanma kapitalni samarali boshqarish korxona rentabelligini 15–20 foizgacha oshirish imkonini beradi. Bu esa KOB subyektlarining iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashda muhim omil hisoblanadi.

Xulosa

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari kichik va o‘rta biznes subyektlarida aylanma kapitalni samarali boshqarish iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim sharti ekanligini tasdiqladi. Aylanma kapitalni optimal boshqarish likvidlikni ta’minlash, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash va foydani oshirishga xizmat qiladi.

Shu asosda quyidagi takliflar ilgari suriladi:

-aylanma kapitalni boshqarishning zamonaviy usullarini joriy etish;

-raqamli moliyaviy boshqaruv tizimlarini keng qo‘llash;

-debitorlik va kreditorlik qarzlarini samarali nazorat qilish;

-zaxiralarni optimallashtirish tizimini takomillashtirish;

-tadbirkorlik subyektlarida moliyaviy savodxonlikni oshirish.

Xulosa qilib aytganda, KOBda aylanma kapitalni boshqarish samaradorligini oshirish O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi va raqobatbardoshligini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Tadbirkorlikni rivojlantirish agentligi. (2024). Kichik biznesni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash va eksport salohiyatini kengaytirish bo‘yicha yillik hisobot. Toshkent.

2. World Bank. (2022). World Development Report 2022: The State of Small Enterprises. Washington, D.C.

3. Creswell, J. W. (2014). Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches. 4th ed. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

4. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. (2024). Makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar tahlili. Toshkent.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. (2021). “Tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish to‘g‘risida” PF–6208-son Farmon. Toshkent.

6. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. (2023). Kichik biznes va tadbirkorlik subyektlarining faoliyati to‘g‘risida statistik byulleten. Toshkent.

7. Ministry of SMEs and Startups (South Korea). (2022). SME Policy Report. Seoul: MSS.

8. European Commission. (2021). Annual Report on European SMEs 2020/2021. Brussels: EU Publications Office.

9. CERR (2022). O‘zbekistonda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga to‘sqinlik qiluvchi omillar tahlili. Toshkent.

10. UNDP Uzbekistan. (2024). Public–Private Partnership Models for SME Development in Uzbekistan. Tashkent: UNDP Office.